

SUITDER

SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	62-Aralık 2024/ 62-December 2024
Makale Bilgisi/ Article Info	İnceleme Makalesi / Review Article
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	17 Eylül 2024
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	25 Aralık 2024
Atıf/Citation:	Akıncı, M. (2024). Eski Türklerde Köpeğin Sosyo-Ekonomik Konumu. Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi. 389-400
DOI:	10.35237/suitder.1551579
Benzerlik / Similarity: %	%1

Eski Türklerde Köpeğin Sosyo-Ekonomik Konumu

Socio-economic position of the dog in Old Turks

Meltem AKINCI*

Öz

Bilimsel çalışmalar neticesinde köpeğin (*Lat. canis familiaris*) Avrasya'da evrimleştiği ve insan-köpek arasındaki ilk ilişkilerin 20-30 bin yıl önce bu coğrafyada başladığı ortaya çıkmıştır. Bugün Modern Dünya'da çoğunlukla bir dost olarak telakki edilen köpek, Eski ve Orta Çağlarda insanların emek verdiği ekonomi biçimlerine dahil olmuş, işini kolaylaştırmada insanoğluna yardım edici bir misyon yüklenmiştir. İlk etapta avcı, sonrasında çoban toplumlar, köpeğin iz sürme ve kamp alanını koruma özelliklerinden istifade etmiştir. Bu bağlamda köpek, hayvancılıkla uğraşan ve konargöçer bir yaşam tarzı süren Eski Türklerin dinî, sosyal ve ekonomik yaşamında da önemli bir role sahip olmuştur. Köpeğin Türk toplumunda edindiği bu rol, etnografik (mitler, destanlar, halk hikayeleri) ve arkeolojik kaynakların sunduğu verilerle tasdik edilmiştir. Efsane ve yaradılış mitlerinde köpeğe ilahi bir unsur yüklenmesinin arka planında çoğunlukla avcılık dönemlerine ait anılar ve köpeğin avlanmada insana yardımcı olması yani hayatta kalma mücadelesine istemsiz de olsa destek vermesi yatmıştır. Bu durum onu bazen doğa üstü bir mertebeye erdirmiştir. Öyle ki it daha sonra köpek sözcüğünün etimolojisini inceleyen bazı bilim insanları, bu sözcüklerin ortaya çıkışında da doğa üstü-kült faktörlerin etkili olduğunu varsaymıştır. Köpeğin avcılıktan çobanlığa geçişte ise misyonu şekil değiştirmiş, reel bir statü kazanmıştır. Tarımsal faaliyetlerle birlikte ise eski önemi yitirmiştir. Fakat köpeğe bakış açısının olumsuz bir değer kazanmasında değişen ekonomi biçimlerinden ziyade Semavi dinlerin kabulü daha büyük bir rol oynamıştır. Fakat Türkler hem Eski hem de Orta Çağlarda, arkaik dönemde köpeğe yükledikleri değerleri, köpeğin ekonomik uğraşlarında onlara sunduğu katkıyı unutmamış kabul ettikleri yeni inanç sistemlerinde de köpeği sosyo-ekonomik yaşamlarına dahil etmiştir. Bu çalışmada, etnografik ve arkeolojik kaynaklara başvurularak köpek kelimesinin etimolojisi ve köpeğin Eski Türklerin sosyo-ekonomik yaşamda edindiği roller incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Köpek, Eski Türkler, Av Köpeği, Çoban Köpeği, Hayvancılık, Konargöçer.

Abstract

As a result of scientific studies, it has been revealed that the dog (*Lat. canis familiaris*) evolved in Eurasia and the first relationships between humans and dogs began in this geography 20-30 thousand

* Dr., İzmir/TÜRKİYE, E-Posta: mltm.akinci@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0807-1113.

years ago. Today, the dog, which is mostly considered a friend in the Modern World, has been included in the economic forms in which people worked in the Ancient and Middle Ages, and has undertaken a mission to help humanity in making their work easier. At first, hunters, then shepherd societies, benefited from the dog's tracking and camping area protection features. In this context, the dog also had an important role in the religious, social and economic life of the Old Turks, who were engaged in animal husbandry and lived a nomadic lifestyle. This role that the dog acquired in Turkish society has been confirmed by the data provided by ethnographic (myths, epics, folk tales) and archaeological sources. The background of attributing a divine element to the dog in legends and creation myths is mostly memories of hunting periods and the dog's assistance to humans in hunting, in other words, its unintentional support in the struggle for survival. This situation sometimes brought it to a supernatural level. So much so that some scientists who later examined the etymology of the word *it*, *kopek*, assumed that supernatural-cult factors were effective in the emergence of these words. In the transition from hunting to shepherding, the mission of the dog changed shape and gained a real status. However, it lost its former importance with agricultural activities. However, the acceptance of the Abrahamic religions played a greater role in the negative value of the perspective on the dog rather than the changing economic forms. However, the Turks did not forget the values they attributed to the dog in the archaic period, both in the Ancient and Middle Ages, and the contribution the dog provided to them in their economic endeavors and included the dog in their socio-economic life in their new belief systems. In this study, the etymology of the word *dog* and the roles the dog acquired in the socio-economic life of the Ancient Turks will be examined by referring to ethnographic and archaeological.

Keywords: Dog, Old Turks, Hunting Dog, Shepherd Dog, Animal Husbandry, Nomad.

GİRİŞ

Farklı coğrafyalara dağılmış Eski Türklerin etnografik, onomastik, mitolojik ve folklorik gibi kalıntılarında sıkça rastlanan bir malzeme olarak karşımıza çıkan köpek, Eski Türk toplumları için hem manevi hem de maddi anlamda oldukça önem arz etmiştir. Bu durumun ortaya çıkışında Eski Türk toplumunun yaşam tarzı ve dünya görüşü etkili olmuştur.

Türklerin batıya göçlerinden evvel Avrasya orman-bozkırında uğraş verdikleri avcılık ve hayvancılık, diğer ekonomi biçimlerine kıyasla doğa ile daha fazla haşır neşir olmayı gerektirmiştir. Her iki ekonomik faaliyet de tıpkı doğa gibi içerisinde anlık değişimleri ve sürekli dinamizmi barındırmıştır. Bu sebeple olsa gerek Eski Türkler doğa ile uyumlu bir şekilde yaşamayı, doğa kanunlarına saygı duymayı, yaşam felsefelerine çoğunlukla da inanç sistemlerine dahil etmişlerdir.

Kutsal yer ve su (İduk yer-sub) inancı temelinde şekillenen Kök-Tengri dininde doğa kuvvetlerine, doğa unsurlarına (dağ, ağaç, orman, su vd.) ve hayvanlara büyük saygı duyulmuş, bazen de bu unsurlar bir ongun (totem) olarak benimsenmiştir (İnan, 1986, s. 45, 48). Ongun olarak kabul edilen hayvanlar, topluluğa ve yaşanan coğrafyaya göre farklılık arz etmiş, bu hayvanların başlıcalarını ise kurt, geyik, kartal, şahin ve bazen de köpek (İnayet, 2013, s. 339) oluşturmuştur. Köpeğin bir ongun olarak kabul edildiğine (Yakut, Kırgız, Kıpçak, Türkmen, Başkurt) dair verileri (İlimbetova, 2022, s. 39-49) tıpkı diğer ongunlarda olduğu gibi etnografik (Kondıbay, 2014) ve mitolojik alanda yapılan araştırmalar sunmuştur. Köpek, Türk toplumlarının inanç dairesinde ongun haricinde de çeşitli misyonlar yüklenmiştir: Önemli durumlarda köpeğe kurban verilmesi (Beşevliyev, 1945, s. 236) veya köpeğin kurban edilmesi (Golden, 2008, s. 314), mezar bekçiliği ya da öte dünya yolculuğunda yoldaşlık için ölenle birlikte köpeğin de gömülmesi (Beysegulova ve Terekbayeva, 2023, s. 234), ev temeline köpek gömülmesi¹ (Tryjarski, 1979, s. 301), köpek ulumasının

¹ Tatarlar arasında köpek kafatasının veya bütün bir köpeğin evin altına gömülmesi geleneği mevcut olmuştur. İtil Bulgarlarına ait Tığaşev Kalesi'nin kalıntılarında da benzer bir buluntu keşfedilmiş, Kazan'ın kuruluş efsanelerinde ise şehrin temeline canlı bir köpeğin gömüldüğü aktarılmıştır.

ölüme yorulması (Argynbayev, 2024, s. 99) ya da köpek tüyünün ve dişinin uğurlu bir tılsım olarak kullanılması vd. (Baltacı, 2015).

Yukarıda kısaca bahsi geçtiği gibi köpeğin manevi varlığı, bulunulan coğrafyaya ve topluma göre farklılık arz etmiştir. Kimi Türk toplulukları ona kült bir misyon yükleyip yüceltirken kimi Türk toplulukları kötü haberin veya aşağılanmanın temsiliyetini köpeğe bahşetmiştir. Bu durumun oluşmasında yaşanan coğrafyanın, etkileşime girilen toplumların, dinin ve ekonomik uğraşların değişimiyle birlikte terkedilen eski geleneklerin etkisi olmuştur. Fakat bu çalışmada köpeğin eski Türk toplumunda edindiği soyut-düşünsel konumdan ziyade etnografik ve arkeolojik materyaller çerçevesinde maddi olarak köpeğin günlük yaşamdaki konumu, üretim faaliyetlerine etkisi ve insan-köpek ilişkisi gibi konular üzerine gerçekleştirilen varsayımsal araştırma sonuçları sunulacaktır.

1. Köpeğin Evrim Beşiği: Asya

Günümüzde hem sosyal hem de iktisadi yaşamda bir yardımcı, çoğunlukla da dost olarak telakki ettiğimiz köpeğin (Lat. canis familiaris) evrimsel süreci ya da coğrafi kökeni bilim dünyasında hâlâ tam olarak cevaplanamamış bir soruyu oluşturmaktadır. Fakat arkeolojik kaynaklar baz alındığında insan ve köpek arasındaki ilişkinin 20-30 bin yıl önce Avrasya bozkırlarında başladığı bilinmektedir (Perri ve diğerleri., 2021).

Paleolitik Dönem'de avcı-toplayıcı insanın (homo sapiens) 35 bin yıl önce kurtlarla (canis lupus) iş birliği yaptığına dair arkeolojik verilere ulaşan araştırmacılar, bu iş birliğinin insanın diğer hayvan türlerine kıyasla kurtlarla daha yakın sosyal (bölgesel savunma, klan birliği ve üyeler arası işbirlikçi yapı, klan büyüklerine karşı saygı) ve ekolojik uyuma sahip olmasıyla gerçekleştiğini aktarmıştır. Çoğunluğun hemfikir olduğu görüşe göre ise kurttan evrilen ilkel köpek iki aşamada evcilleşmiştir. İlk aşamada vahşi ataları olan gri kurtlardan evrilmiş, ikinci aşamada ise ilkel formlar seçilerek farklı köpek ırkları ortaya çıkmıştır ki kurtlar ve köpeklerin farklılaştığı tarih (32.000 ila 10.000 yıl önce) de tam olarak kesin değildir (Science ve diğerleri., 2014).

Günümüz köpeklerine benzeyen en eski kalıntılar (15.000 yıl önce) Rusya'da bulunmuş olsa da (en eski kurt kalıntıları 36.000 yıl önce) 2000'li yılların başlarında gerçekleştirilen oldukça kapsamlı bir çalışma sonucunda evcil köpeklerin Doğu Asya ve Avrupa olmak üzere ortaya çıktığını, Asya'da evcilleştirilen köpeklerin ise en erken 14.000 yıl öncesinde batıya getirilerek Avrupalı köpeklere baskın tür haline geldiğini ortaya koymuştur. Köpeğin evcilleşme süreci iki adımda takip edilmiştir: Köpek ve kurt popülasyonları 33.000 yıl önce Güneydoğu Asya'da birbirlerinden ayrılmaya başlamış, 15.000 yıl önce ise bu köpekler Güneydoğu Asya'dan dünyaya yayılmaya başlamıştır (Kartal ve Bakırcı, 2016).

2. Köpek Sözcüğünün Kökeni

Köpeğin etimolojik kökenini aktarmadan önce tarih boyunca Türk halkları tarafından köpek kelimesi yerine it kelimesinin kullanıldığını, ayrıca Türkiye Türkçesi dışında köpeğe karşılık gelen kelimelerin it (Az. Trkm. Kzk. Kırg. Özv. Alt. Şor. Tuva), iyt (Nog.), ıt (Yak.), yıta (Çuv.), (Gülensoy, 2007, s. 441-442), köpak, köbek, kopek, ançık (Güler, 1988, s. 126) olduğunun altı çizilmelidir. En eski Türk kaynaklarından biri olan Kök Türk Kitabelerinde it günümüzdeki nahoş anlamının aksine, salt biçimde köpeği nitelemiştir. Kitabede it, 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nde yer alan 12 hayvandan biri olarak ıt yılı şeklinde geçmiştir (Tekin, 2020, s. 68). İlk Türkçe sözlük olan Divan-ı Lügat-ü Türk'te ise köpeği nitelemek için "ıt" kelimesine ek olarak "barak" kelimesine de yer verilmiştir (Kaşgarlı Mahmud, 2015, s. 16, 162).

Kazak tarihini ve geleneklerini dilbilimsel yöntemlerle inceleyen ve IV ciltlik "Ön Kazak Mitolojisi" eseriyle tanınan Araştırmacı Serikbol Kondıbay, eserinin IV. cildinde köpek ve it kelimesinin etimolojisi hakkında varsayımlarda bulunmuştur. Kondıbay it'in Ön Türkçedeki tabu kelimesinin kısaltılmış bir ön biçim olan int-ingt veya nint kelimelerden geldiğini aktarmıştır (Kondıbay, 2014). Köpeğin tabu ve mitolojik bir imaj kazanması ise Paleolitik Dönem avcılarının köpeği avcı olarak kullanması, köpeğin av kampını koruması gibi hayati işlevlere sahip olmasıyla

gerçekleşmiştir. Öyle ki Türk dilli Altay topluluklarında köpeğe ilişkin efsane ve mitlerde yaratıcının insanı yaratırken köpeğin ona yardımcı olduğuna, köpeğin kötülöklere karşı ilk yaratılan insana rehberlik edip, onu koruduğuna dair anlatımlar bulunmaktadır. Tüm bu anlatımlarda geleneksel olarak köpeğin kutsal merkezin koruyucu işlevini yürüttüğünü görmek mümkündür. Kondıbay'a göre ilkel geleneğe ilişkin kadim bilgilerin unutulmasıyla ilk mitlerin ardında gelen efsanelerde köpeğin koruma işlevi yukarıdan ziyade aşağı dünya ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Kondıbay, 2014).

Tarihi kaynaklara bakıldığında köpek sözcüğünün, it sözcüğünden daha sonra dolaşıma girdiği görölmektedir. Fakat hangisinin daha önce kullanımda olduğu kesin değildir. Köpeği ifade eden köpak teriminin yazılı olarak ilk kez Karahanlılarda mevcut olduğu kanıtlanmıştır ki bu sözcük "Kutadgu Bilig" in Kahire Nüshası'nda "köpek gibi ulurlar" şeklinde yer almıştır. Oğuz ve Kıpçak dil gruplarında da bu sözcüğe rastlanmıştır. Kıpçak Sözlüğü "Kitab at-tuhfaz-zakiya fi lügat at -turki'de (XV. yüzyılda Suriye'de derlenmiştir) Arapça "koban" altında 15 köpek adı zikredilmiştir: it, tazı, anar, baraq, köbalak, aryımaq, qutur, quturyan, barla, qoncik, uryug, önük, uruq, küçük (Tryjaski, 1979, s. 309).

Köpek sözcüğünün kökeni şu ana kadar net bir biçimde belirlenememiş ve dilbilimciler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır (Tryjaski, 1979, s. 307-308). Sözcüğün kökenine dair varsayımlardan biri köpeğin Arapça کلب kelb/kalb kelimesinden geldiği ve Osmanlı Dönemi'nde dilimizde yer edindiği ile ilgilidir. Fakat kelimenin kökeni kanaatimize göre de Eski Türkçeye dayanmaktadır. Zira araştırmacıların bir kısmı bu hususta çeşitli varsayımlarda bulunmuştur. Gülensoy, -köp kökünün "çoğalmak, kabarmak, şişmek" anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 554). Türkçe etimoloji sözlüğünde de köpeğin tanımı yapılırken şu ifadeler yer verilmiştir: Orta Türkçe köpek, köpek sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük Eski Türkçe köp "çok, kalabalık" sözcüğünden Türkiye Türkçesi +Ak ekiyle türetilmiştir. Eski Türkçe it yerine XI. yy'dan sonra yaygınlaşan mecazi tabirdir. Küçüklük ve tekillik ifade eden +Ak ekiyle, muhtemelen "it sürüsü gibi çok olan şeyin teki" gibi bir anlam ifade eder. (Nişanyan Sözlük. Erişim Tarihi: 27, 07, 2024): <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6pek>).

Günümüzdeki köpük ile de aynı köke sahip olan köpek kelimesinin ortaya çıkışı, Olcay Süleymanov'un "Az i Ya" adlı eserinde belirttiğine göre tıpkı it gibi mitolojiktir. Kutsal kabul edilen köpeğe bir tabu isminin verilmesiyle alakalıdır ki merkezi ifade eden göbek kelimesiyle de aynı kökten gelir. Süleymanov'un aktardığı şekliyle köpek sözcüğünün kökeni bir Kırgız efsanesine dayanmaktadır. Kırk Kız efsanesinin bir varyantında Kırgızların Kızıl Tazı (Sarı Köpek) ve bir prensesin maiyetindeki kırk kızdan geldiği geçmektedir (İnayet, 2013, s. 5). Efsanenin diğer varyantında bu prenses ve kırk kız Issık Göl kıyısındaki beyaz bir köpüğün tadına bakmış ve hepsi birden kendini anne gibi hissetmiştir. Kırgız dilinde "beyaz köpük" ak kobok şeklindedir. Oğuz-Karlık lehçelerinde "kobok" (kobek, kobyak) köpük ve köpek anlamına gelmektedir (Süleymanov, 1975). Bu efsanenin farklı bir varyantı Sarı Uygur Efsanesinde de yer almış, burada da Sarı Uygurların türediği kırk kız ve sarı köpek motiflerine yer verilmiştir (İnayet, 2013, s. 5).

Yukarıda bahsi geçtiği gibi köpek kelimesinin etimolojisine dair çeşitli varsayımlar mevcuttur. Bu varsayımlara dayalı olarak hem köp+ek hem de köp+ük sözcükleri türedikleri kök itibariyle doğuşu ve üremeyi ifade eden "çoğalmak" ve "şişmek" (karnın şişmesi) anlamlarıyla ilişkilidir. Zira Kırgız, Uygur gibi Türk halklarının Türeyiş destanlarında kavmin çoğalmasına iki unsur vesile olmuştur: köpek ve köpük. Köpek ilk etapta yaradılış ve mitsel bir ögeyi simgeleyen kelime olarak it'i nitelememiş, toplum dinamiklerinin değişimiyle kutsal değerini kaybetmiş, it ile eşdeğer olarak dil dolaşımına girmiştir.

Türk onomastiğinde it/köpek sözcüklerine bazen boy bazen de bir şahıs ismi olarak sıkça rastlanılmıştır: İtak (Hazar) (Gülensoy, 2007, s. 441-442), İt Mengü, İt Oğlu, İtler, Konçak-Kobyak (Kuman-Kıpçak), İt Tarhan, İt Saman (Uygur), Kutuz, Enük (Memlük), Sadettin Köpek, İtalmaz, Köpekoğlu Hüseyin Bey, Köpeklü Avşar, Barak Baba (Oğuz), İtemgen (Kırgız) vd. (Caferoğlu, 1961,

s. 9-10). Boy isimlerinden ziyade şahıs isimlerinden yola çıkarak köpeğin Türk toplumunda saygın ve önemli bir konumda olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Zira bahsi geçen çoğu şahıs tarihte kahramanlıklarıyla ün salmış kişilerden oluşmuştur.

3. Avcı Köpek

Eski Türklerde köpek ve insan ilişkisinin başlangıcı diğer toplumlarda olduğu gibi muhtemelen hayvancılıktan evvel avcılık dönemlerine aittir. Soy efsanelerinde köpeğin tıpkı atası kurt gibi yüceltilmesinin en önemli sebebi avlanma esnasında insanın en büyük yardımcısı olmasıdır.

Türkler gibi konargöçer toplumlarda hayvancılığın yanı sıra avcılık faaliyetleri de mevcut olmuştur. Fakat avcılık halktan ziyade yönetici tabanında çoğunlukla bir gelenek hatta askerî bir idman olarak vazgeçilmez bir etkinlik, şölen haline gelmiştir. Gelenekselin dışında ekonomik faaliyet kapsamında gerçekleştirilen av faaliyetlerine ise avcılık alet edevatının yanı sıra bir kartal ya da köpek eşlik etmiştir.

Tarihi sürece baktığımızda da avcılık geleneğinin Hun Kağanlığı'ndan Osmanlı Devleti'ne kadar intikal ettiğini söyleyebiliriz. Böyle bir av köpeğinin XI. yüzyılda barak ismini taşıdığı bilinmektedir. Divan'da mitolojik türeyişe sahip, çok tüylü bir köpek olarak aktarılan barak, "çok hızlı ve avına en sadık" köpek şeklinde tanımlanmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2015, s. 162). Kaşgarlı Mahmud bu bilgiye ek olarak av esnasında köpekler tarafından yakalanan tilki ve yabandomuzlarının akıbeti hakkında bilgi sunan (Roux, 2011, s. 228) bir şiir de nakletmiştir. Yine Eski Türklerin sosyal yaşamı hakkında çok önemli bilgiler sunan Dede Korkut Hikayelerinde de Oğuzların av işlerinde faydalandığı köpeklere yer verilmiştir (Demir, 2019, s. 131).

Tarihî kayıtlar VIII. yüzyılda Türkistan halklarının Çin'e av köpekleri sattıklarını göstermektedir (Schafer, 2020, s. 135). Bu av köpekleri arasında cins olarak çoğunlukla tazılar yer almıştır ki kaynaklar Kırgız ve Kazakların tavşan, tilki gibi hayvanları avlamak için tazıyı kullandığını belirtmiştir (Beysegulova ve Terekbayeva, 2023, s. 229).

Eski Türkler av köpeklerinin yetişmesine ve cinsine uygun üremesine oldukça itina göstermiştir. Bu hususta yetiştirilenler kimi zaman önemli kişilere sunulacak bir armağan kadar değerli olmuştur. Öyle ki Turfan Uygurlarının 1209 senesinde Moğollara vassal olma kaydında karşımıza hediye olarak sunulan bir köpek çıkmaktadır. Bilindiği gibi Cengiz Han'ın Merkitlere saldırısına müttefik olarak Turfan Uygurları da eşlik etmiş ve savaş kazanılmıştır. Gösterilen başarı neticesinde Cengiz Han'ı ziyaret eden Uygur Hükümdarı Barçuk İdikut, ona bir at ve köpek (kanaatime göre iyi bir cins av köpeği) hediye etmiştir (İzgi, 1989, s. 30).

Asya bozkırlarında köpek sadece bir avcı olarak hizmet etmemiş, bazen gidilecek yolların yükünü de hafifletmiştir. Bu durum çoğunlukla aşılmaz yollara ve sert iklime sahip Türk ülkelerinde gerçekleşmiştir. Örneğin İtil Bulgarları, yaşam alanlarının coğrafi gereklilikleri sebebiyle en önemli iş kollarından biri olan avcılığa köpekleri de dahil etmiştir. Fakat avın iz sürülmesi veya yakalanmasından ziyade av bölgesine ulaşımında köpeklerden faydalanılmıştır. Tarihî kaynaklar Bulgarların, Bulgar ülkesinden kürk temini için kuzeydeki Visu Bölgesi'ne köpek koşulu kızaklarla gittiklerini ve bu bölgeye ticaret malları götürdüklerini aktarmıştır (Minorsky, 1942, s. 34). İlerleyen tarihlerde İbn Batuta rehber köpeklerin canlı bir tasvirini sunmuştur. Karanlık Diyarı diye sunulan Bulgar ülkesinde buzla kaplı yollarda tüccarların kızak sürgülü köpekler aracılığıyla ticaret yaptığını aktaran İbn Batuta şöyle devam etmiştir: Bu ülkede rehber çok kez seyahat edebilen ve fiyatı yaklaşık bir dinar olan köpektir. Kızak köpeğin boynuna bağlanmıştır ve birlikte olduğu üç köpek daha vardır. Diğerleri de kızakla onu takip eder, o durduğunda onlar da durur. Sahibi bu köpeğe asla vurmaz ve azarlamaz; ve yemeğe geçildiğinde önce köpekler doyurulur (The Travels of Ibn Batuta, 2004, s. 107).

Türk-İslam devletlerinde eski av geleneklerini nizami bir biçimde sürdürmeyi olanaklı hale getiren kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar başkalaşım geçirek Selçuklulardan Osmanlıya miras olarak aktarılmıştır. Avcılıkla ilgilenen memuriyetlerde av köpekleriyle özel olarak ilgilenen

eğitmenler ve bakıcılara da yer verilmiş, bunlar av köpeklerinin cinsine oldukça özen göstermiştir. Örneğin Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın bir av köpeği seçerken köpeğin şecerisini çıkardığı, Gazneli Mahmud'un ise altın tasma takılı yüz adet köpeğinin olduğu kaynaklarda geçmektedir (Yürekli, 2018, s. 240).

4. Bekçi Köpek

Türklerin esas geçim kaynağını oluşturan ve avcılıktan ziyade esas uğraş verilen iş kolunu oluşturan hayvancılıkta köpeğin rolü oldukça önem arz etmiştir. İnsanda olmayan duyu hassasiyetine sahip köpek, sürüyü tehdit edebilecek her türlü unsuru, iz takibi ve koku alma becerisiyle engellemiştir. Öncelikle sürülerin daha sonra hanenin korunması için istifade edilen köpekler, Eski Türklerle ait etnografik ve arkeolojik araştırmalarla tespit edilmiştir.

Eski Türklerin sosyal yaşamı hakkında önemli bilgiler sunan destanlar ve halk hikayeleri çoban köpeğinin varlığı hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Örneğin Oğuz Destanı'nın bir parçası olan "Kayı Yabgu Han Boyu" anlatısında kurtları kovalayan ve sürüyü güvende tutan köpek Divan'daki gibi barak şeklinde anılmıştır: ...*Kara Barak koyunlarla birlikte gitmiş. Kurtlar da onları takip etmiş. Yakın yerde tek yolu olan bir geçit vardı. Kara Barak koyunları oraya yönlendirmiş. Orada geçidin girişi tutarak koyunları korumuştur. Kara Barak sürekli kurtlarla savaşıyordu. Kurtlar saldırıyor ve Kara Barak kurtların yaklaşmasına engel oluyordu* (Demir, 2019, s. 52).

Mervezi, Kırgız yurdundan bahsederken burada öküz büyüklüğünde köpeklerin var olduğunu aktarmıştır (Minorsky, 1942, s. 105). Abartılı bir ifade olmasının yanı sıra çoban köpeklerinin heybeti göz önüne alındığında yerinde bir betimlemeyi nitelemiştir. Zira Dilbilimsel araştırmalarda Türk dilleri arasında 150 kadar köpek cinsine ilişkin veri saptanmıştır ki bu türlerin çoğu çoban statüsündeki cinse ilişkindir (Tryjarski, 1979, s. 209).

Kafkas çoban köpeğine dair yapılan arkeolojik araştırmalar, bu cinse ait ataların hayvancı konargöçer halklar aracılığıyla bazen de ticaret kervanlarıyla Asya'dan Kafkasya'ya getirildiği sonucuna varmıştır. Asya ve Kafkas çoban köpeği ırkları arasındaki yakın ilişki II-IV. yüzyıllarda Hunlar tarafından Asya'dan Avrupa'ya gerçekleştirilen göç hareketine tanıklık etmiştir. Hun orduları ailelerini yanlarında getirdiği gibi hayvanlarını da geride bırakmamıştır (Salpagarov ve Kalahanova, 2020, s. 38). Benzer bir bulgu daha sonraki yüzyıllarda Avrupa'ya göç eden Kumanlar aracılığıyla tespit edilmiştir. İnanç sistemlerinde köpeğe ayrı bir önem veren ve temel geçim kaynakları hayvancılık olan Kumanların doğudan batıya göçlerinde hayvan sürülerini de beraberinde getirdikleri anlaşılmıştır. Öyle ki bir kısmı Macar sahasına göç eden bu Kuman çobanları, yanlarında uzun tüylü olmalarıyla bilinen komondor adlı köpek türünü de bölgeye getirmiştir (Korkmaz, 2014, s. 118). Rasonyi'nin bildirdiğine göre bugün Macarcada da yer alan bu kelime (komondor-kumandur) Macarcaya Kumancadan girmiştir ki "Kumana ait" yani Kuman köpeği anlamı taşımaktadır (Rasonyi, 1993, s. 145).

Bugün Rusya Federasyonu'na bağlı Buryat Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan ve XIX. yüzyılın sonunda keşfedilen İl'movaya Pad' mezar kompleksi envanterleri (MÖ II-I. yüzyıllar) Hunlara atfedilmiştir. Bu komplekse ait üç mezarda köpek kafatasları keşfedilmiştir. Kafataslarını inceleyen araştırmacılar bu köpeklerin modern Moğol köpeklerine atfedilen oldukça kısa ağızlı, yaygın bozkır-çoban türüne ait olduğunu saptamıştır. Yine bir başka Hun mezar kompleksi olan İvolga'da keşfedilen on iki yetişkin köpek kemiğinin analizi de bunların çoban köpeği olarak etiketlenmesi ile sonuçlanmıştır (Rudenko, 1962, s. 24-25).

5. Arkadaş Köpek

Türk topluluklarının köpeğe bakış açısı ekonomik uğraşlarının değişmesinin yanı sıra farklı inanç sahalarına girilmesiyle de değişime uğramıştır. Köpekler, tarımsal üretime geçişle birlikte konargöçer insanın yeni uğraşına eskisi kadar katkı sağlamasa da bekçi pozisyonu ile önemini korumaya devam etmiştir. Fakat bilhassa Türklerin İslamiyet'e geçişi ile birlikte toplum yaşamından izole edilmeye başlanmıştır. Bu durumun oluşumunda semavi dinlerin köpeğe uğursuz ve pis

misyonları yüklemesinin rolü büyüktür (Baltacı, 2015, s. 126). Fakat çoğu Türk toplumu İslamiyet'e geçtikten sonra da köpeğin geçmiş telakkilerde edinmiş olduğu pozisyonu unutmamıştır. Bu hususta İslamiyet öncesi dönemde Türkmenlerin yazılı edebiyatında ve halk inançlarında köpeğin uğur, mutluluk ve yüce sıfatlarla ilişkilendirildiğini aktaran A. Onsori, İslamiyet'in kabulünden sonra bu durumun neden değişmediği üzerine bir araştırma kaleme almıştır. Zira İslam'ın fıkıh öğretilerinde kötü bir konuma itilen köpek, Türkmenler arasında hâlâ daha olumlu bir mertebede yer almaktadır. Araştırmacı bu durumun sebebi olarak Müslüman Oğuzların yani Türkmenlerin ata yadigarlarını korumalarına, eski ekonomi biçimlerinin şekillendirdiği kült unsurlarını İslamiyet'te yaşatmaya devam ettirmelerine bağlamaktadır (Onsori, 2023, s. 222-223).

Köpeğin Türk toplumunda edindiği maddi konumunda arkadaşlık ilişkisine dair veriler kaynaklarda doğrudan sunulmamış olsa da yorumlamaya dahil edilebilmektedir. Zira sadakati ile bilinen köpek hem avda hem de sürü güdümünde sahibi ile içli dışlı olmuş, bir an bile ardından ayrılmamıştır. İnsan-köpek arasındaki bu duygusal ilişki hakkında ancak arkeolojik ve etnografik veriler yorumlanarak çıkarım yapmak mümkündür.

2021 senesinde Talas çevresinde gerçekleştirilen kazılarda X-XI. yüzyıllara ait olduğu tespit edilen katmanında rastlanılan köpek kalıntılarının incelenmesi, bu köpeğin evin kalıcı bir sakini olduğunu ortaya çıkarmıştır (Beysegulova ve Terekbayeva, 2023, s. 234). Eski Türk Kaya kitabelerinde yurdun yani evin yanında yaşayan ev köpeklerine ait tasvirler yer almıştır (Ögel, 1978, s. 152). Arkeolojik tasvirlerin yanı sıra sözlü kaynaklar da insan-köpek ilişkisine tanıklık etmiştir. Örneğin Dede Korkut Hikayelerinde de sürekli hanenin yanında bulunan, sürüyü bekleyen ve olaylara aktif dahil olan köpekten söz edilmektedir. Öyle ki "Kayı Yabgu Han Boyu" anlatısında beyin oğlu Tuman Han'ın toy esnasında büyük yağlı kuyruk parçasını köpeğe verdiği gören ve sebebini soran hizmetlilere Tuman Han şu cevabı vermiştir: Sadaka veren ilk önce köpeğe vermeli. Ben de söylenileni yerine getirdim, öyle yaptım. Köpek çile çekmesin ve biz de çile yaşamayalım (Demir, 2019, s. 52). Bu anlatı, köpeğin Türk toplumunda edindiği değeri ve yeri göstermesi açısından önemlidir. Köpeğin dostluğuna dair en güzel örnekler köpek öldürenin çocuğunun sakat doğacağına inanan Kırgızların sözlü edebiyatında yer edinmiştir. Manas Destanı'nda avcılıkta oldukça yetenekli, kurt kulaklı ak bir köpeğin Manas öldüğünde tıpkı bir insan gibi yas tuttuğu ve sadakati sebebiyle de mezarının başını terk etmediği geçmektedir (Gümüş, 2021, s. 123).

Altay mitolojisinde sıkça rastlanan bir motif olarak karşımıza çıkan köpeğe bazen kötü bazen de iyi misyonlar yüklenmiştir. Yüklenen iyi misyonlardan biri köpeğin sahibini her türlü kötülükten koruduğuna ve sadık bir dost olduğuna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Öyle ki bu inanca göre bazı zamanlar bedenden ayrılan ruh bir süre sonra kendi bedeni yerine başka bir bedene girmek isterse o kişinin ölümüne neden olurmuş, bu tarz durumlarda ise bu ruhu ancak köpek görüp uluyarak sahibine bildirmiş (Anohin, 1968, s. 421).

Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan ve neredeyse her dönemde benzer suretleri keşfedilen köpek kemiği kalıntıları ve köpek gömme ritüelleri çoğu araştırmacının köpeği bir kült olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Defin törenlerine eşlik eden bu köpekler (Kapusuzoğlu, 2015, s. 514) çoğunlukla düşünsel anlamda açıklanmış olsa da köpeğin sosyal hayattaki işlevi bu düşünsel boyutla örtüşmüştür. Örneğin mezarın yani mevtanın bir koruyucusu olarak bazen de öte dünyaya gidişte bir yoldaş olarak ölen kişiyle birlikte defnedilen köpeklerin (Aşımbeke ve Şagırbayev, 2022, s. 17-40), hayatta iken mevcut görevinin ölümünden sonra da sürdürülmesi amaçlanmıştır. İnsan-köpek ilişkisi bağlamında çok sayıda arkeolojik envanter bulunmaktadır. Örneğin 1966 senesinde Doğu Kazakistan'da bulunan İvanovka mezar kompleksinde yer alan bir çocuk mezarında köpek figürlerinden oluşan bronz iğnelerin yanı sıra defin törenine köpeğin de eşlik etmesi benzer biçimde kült olarak değerlendirilmiştir. Bu durum Güney Sibiryalı halkları tarafından çocuğun muhafızı olarak görmesiyle ilişkilendirilmiştir (Beysegulova ve Terekbayeva, 2023, s. 233).

XIV. yüzyılda Rabguzi tarafından yazılan "Kısas-ul Enbiya" adlı eser her ne kadar dini içerikli olsa da eserde köpeğin evcilleştirilmesi, köpek -insan arasındaki ilişkinin temeline dair güzel bir

Eski Türklerde Köpeğin Sosyo-Ekonomik Konumu

anlatı yer almıştır: *“Adem ile Havva yeryüzüne düştüğünde etrafı çeşitli hayvanlarla çevrilmişti. Daha sonra Allah insana köpeğin kafasını okşamasını emretmiştir. Ardından köpek yırtıcı hayvanları kovalamış, karşı koyanları öldürmüştür...Köpek insanla arkadaş olmuştur”* (Beysegulova ve Terekbayeva, 2023, s. 232).

SONUÇ

Hayvancılıkla uğraşan ve konargöçer bir yaşam tarzı süren Eski Türklerin dini, sosyal ve ekonomik yaşamında köpek önemli bir role sahip olmuştur. Köpeğin Türk toplumunda edindiği bu rol, etnografik (mitler, destanlar, halk hikayeleri) ve arkeolojik kaynakların sunduğu verilerle tasdik edilmiştir. Efsane ve yaratılış mitlerinde köpeğe ilahi bir unsur yüklenmesinin arka planında çoğunlukla avcılık dönemlerine ait anılar ve köpeğin avlanmada insana yardımcı olması yatmıştır. Bu durum köpeği bazen doğa üstü bir mertebeye erdirmişti. Öyle ki “it” daha sonra “köpek” sözcüğünün etimolojisini inceleyen bazı bilim insanları, bu sözcüklerin ortaya çıkışında da doğa üstü-kült faktörlerin etkili olduğunu varsaymıştır. Köpeğin avcılıktan çobanlığa geçişte ise misyonu şekil değiştirmiş, reel bir statü kazanmıştır. Tarımsal faaliyetlerle birlikte ise eski önemi yitirmiştir. Köpeğe bakış açısının olumsuz bir değer kazanmasında da değişen ekonomi biçimlerinden ziyade Semavi dinlerin kabulü daha büyük bir rol oynamıştır. Fakat Türkler Semavi dinlere dahil olduktan sonra bile arkaik dönemde köpeğe yükledikleri değeri sürdürmeye devam etmiştir.

Bu çalışmada yer alan bulgular Eski Türk tarihinin etnografik ve arkeolojik verilerine dayanmaktadır. Eski Türklerde köpek de dahil olmak üzere Tengricilik kapsamında canlı ve cansız her unsur Tanrı'nın bir parçası olarak kabul edilmiş, insan-doğa ilişkisi büyük bir saygı çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışmanın temel amacını da Eski Türklerin sosyo-ekonomik yaşamında hayvana bakış açısını ortaya koymak oluşturmuştur. Eski Türklerin yaşam telakkilerinde ve ekonomik uğraşlarında doğayla bir bütün olarak, doğa unsurlarına saygı görev edinmeleri “köpek” başlığı altında incelenmiştir. Bu bağlamda köpek-insan ilişkisinin ortaya çıkışı, köpek sözcüğünün kökeni ve köpeğin ekonomik uğraşlarda üstlendiği rol kaynaklara bağlı kalınarak varsayımlar üzerinden açıklanmıştır.

Extended Abstract

As a result of scientific studies, it has been revealed that the dog (Lat. canis familiaris) evolved in Eurasia and that the first human-dog relationships began in this region 20-30 thousand years ago. Researchers who reached archaeological data that hunter-gatherer humans (homo sapiens) cooperated with wolves (canis lupus) 35 thousand years ago in the Paleolithic Period, reported that this cooperation occurred because humans had closer social (territorial defense, clan unity) and ecological harmony with wolves compared to other animal species. The dog, on the other hand, evolved from its wild ancestors, the gray wolf, in the first stage, and in the second stage, primitive forms were selected and different dog breeds emerged. Dog and wolf populations began to separate from each other in Southeast Asia 33,000 years ago. It has been confirmed by sources that the dog, which evolved from its ancestor the gray wolf, was actively involved in the socio-economic life of the Old Turks from the earliest times. Ethnographic, onomastic, mythological and folkloric sources belonging to the Old Turks have reported that the Old Turks cooperated and established friendships with dogs in different areas since the earliest times. Economic cooperation took place in two areas: hunting and animal husbandry. However, in the Old Turkish society, dogs first came to the fore with their spiritual rather than material value. The lifestyle and religious views of the Old Turkish society were influential in the formation of this situation. Hunting and animal husbandry, which the Turks engaged in in the forest-steppe of Asia before their migration to the west, required more interaction with nature compared to other forms of economy. Both economic activities, just like nature, contained instant changes and constant dynamism. It is probably for this reason that the ancient Turks included living in harmony with nature and respecting the laws of nature in their philosophy of life, and mostly in their belief systems. In the Kök-Tengri religion, natural forces, natural elements (mountains, trees, forests, water, etc.) and animals were greatly respected, and sometimes these elements were adopted as a totem. The animals accepted as totems have varied according to the

community and the geography in which they live, and the main ones are the wolf, deer, eagle, hawk and sometimes dog. The data on the acceptance of the dog as a totem, just like other totems, has been provided by ethnographic and mythological studies. In the belief system of Turkish societies, dogs have also been assigned various missions other than totems: Sacrificing or sacrificing dogs on important occasions, guarding graves or burying dogs with the deceased as guides on the journey to the afterlife, burying dogs in the foundation of houses, interpreting dog howling as a sign of death or using dog fur and teeth as lucky charms... It has been understood that the background of assigning such a divine mission to dogs in legends and creation myths is mostly memories of hunting periods and dogs helping humans in hunting, in other words, supporting the struggle for survival, albeit unintentionally. In this study, the economic elements underlying the dog's gaining a divine mission, in other words, the socio-economic position of the dog rather than the abstract-intellectual position it acquired in Old Turkish society, have been examined. The study is divided into four short subheadings. In the first subheading, the evolutionary process of the dog in the Eurasian area where the Old Turks emerged is presented based on scientific data. In the second subheading, the hypotheses discussed on the origin of the words "it" and "kopek", which are synonymous but entered the language circulation at different times, are discussed. In fact, some scientists who examined the etymology of the word "it" and later "kopek" assumed that supernatural-cult factors were effective in the emergence of these words. The divine mission attributed to the dog has changed with the change of economic forms and worldviews. In the remaining subheadings, the roles of the dog in the socio-economic life of the Old Turks as a hunter dog and a shepherd dog are conveyed. It has been concluded that the dog was first used as a helper in hunting, and its mission changed shape and gained a real status in the transition from hunting to shepherding. Because now, instead of a divine mission, the dog, which has a sensory sensitivity that humans do not have, has prevented any element that could threaten the herd with its tracking and scenting skills, and has taken on a role to protect the animal herds. In this section, it is explained through archaeological and onomastic sources that Asian shepherd dogs were brought to Eastern Europe with the migration movements from Asia to the West. However, it lost its former importance with agricultural activities. However, the acceptance of Abrahamic religions played a greater role in the negative value of the perspective on dogs rather than the changing economic forms. Under the last subheading "Friend Dog", an examination of the existing sources on this subject was presented. As a result of this examination, it was concluded that the Old Turks had not forgotten the values they attributed to dogs in both the ancient and medieval periods, the contribution dogs provided to them in their economic endeavors, and that they included dogs in their socio-economic lives in the new belief systems they accepted. Because the sources emphasized the existence of dogs as loyal friends even after the disappearance of their contribution to economic life. So much so that the remains of dog bones and dog burial rituals unearthed in archaeological excavations and similar images discovered in almost every period have led most researchers to consider dogs as a cult. However, in our opinion, although these dogs accompanying burial ceremonies have been mostly explained in an intellectual sense, the function of dogs in social life coincides with this intellectual dimension. For example, dogs buried with the deceased as a protector of the grave, or sometimes as a companion on the way to the afterlife, were intended to maintain their relationship with their owner while they were alive, that is, their duty to protect him after his death. In summary, the findings in the study are based on ethnographic and archaeological data from Old Turkish history. In Old Turks, including dogs, within the scope of Tengrism, every living and inanimate element was accepted as a part of Tengri, and the human-nature relationship was carried out with great respect. The main purpose of the study was to reveal the perspective of animals in the socio-economic life of ancient Turks. The duty of respecting the elements of nature as a whole in the life perception and economic activities of Old Turks was examined under the title of "dog". In this context, the emergence of the dog-human relationship, the origin of the word dog and the role of the dog in economic activities were explained through assumptions based on sources.

KAYNAKÇA

Akımbek, E. Ş., Şagirbayev, M. S. (2022). Obryad pogrebeniya sobaki u drevnego i srednevekovogo naseleniya Kazahstana (po materialam srednevekovogo gorodişa Koskudık). *Turkic Studies Journal*, (3), 17-43.

Anohin, V. (1968). Altay Şamanlığına Ait Maddeler. A. İnan (Makaleler ve İncelemeler I), (I), 404-451.

Argynbayev, Ye. (2024). The image of dog in Kazakh tradition and folk beliefs. *Turkic Studies Journal*, (1), 94-111.

Baltacı, Z. (2015). Türk Kültüründe Köpek (İnanış, Uygulama ve Anlatılar). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sos. Bil. Ens.) Balıkesir.

Beşevliyev, V. (1945). Proto-Bulgar Dini. *Belleten*.T. Acaroğlu (Çev.) Ankara, 213-261.

Beysegulova, A., & Terekbayeva, J. (2023). Kazak Halkının desturlı medeniyeti men mifologiyalık tanımındağı ittin beynesi. *Bulletin of History*. 3 (110), 227- 237.

Caferoğlu, A. (1961). Türk Onomostiğinde Köpek Kültü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten*, 1-11.

Demir, N. (2019). *Dede Korkut Destanı*. Ötüken Yay.

Golden, P. (2008). *Religiya Kıpçakov srednevekovoy Evrazii. Stepi Evropı v epohu srednevekov'ya*. (per. V. P. Kostyukova), (6), 309-340.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N)*. Ankara.

Güler, K. (1988). *Kamusu'l-Muhit Tercümesi'ndeki Türkçe Hayvan İsimleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Ens.) Konya.

Gümüş, Ş. (2021). Kırgız Türklerinin Sözlü Edebiyat Ürünlerinde Hayvan Simgeciliği. *TURUK*, (26), 108-127.

Ilimbetova, A. F. (2022). Kult' sobaki v fol'klore i religiozno-mistiçeskih vozzreniyah başkir. *İzvestiya AltGU. İstoriçeskie nauki i arheologiya*, 2 (124), 39-49.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*. TTK Yay.

İnayet, A. (2013). Türklerde Köpek Kültü Var mıydı?. *Yalın Kaya Bitiği Osman Fikri Sertkaya Armağanı*. H. Şirin (Ed.) Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yay., 35-344.

İzgi, Ö. (1989). *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*. TTK Yay., Ankara.

Kapusuzoğlu, G. (2015). Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri. *TDS*, 34 (58), 507-522.

Kartal, E. C., Bakırcı, Ç. M. (2016). *Köpekler Birden Fazla Coğrafyada, Bağımsız Olarak Evcilleştirilmiş Olabilir!.* *Evrım Ağacı*. <https://evrimagaci.org/s/4420>, (Erişim Tarihi: 24. 06. 2024)

Kaşgarlı Mahmud (2015). *Divanu Lugati't-Türk*. A. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu (Haz.). TDK Yay., Ankara.

Kondıbay, S. (2014). *Çetbertiy razdel: Kul't sobaki i volka*. <https://otuken.kz/chetvertyj-razdel-kult-sobaki-i-volka/> (Erişim Tarihi: 27. 07. 2024)

Korkmaz, A. (2014). *11. Ve 14. Yüzyıllar Arasında Doğu Avrupa'da Bir Türk Kavmi: Kuman-Kıpçaklar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sos. Bil. Ens.). Edirne.

Minorsky, V. (1942). *Sharaf Al-Zaman Tahir Marvazi on China, The Turks and India*. The Royal Asiatic Society. London.

Nişanyan Sözlük. (2024). <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6pek> (Erişim Tarihi: 15. 06. 2024).

Nişanyan Sözlük. (2024). <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6pek> (Erişim Tarihi: 15. 06. 2024).

Onsori, A. (2023). Oğuz Mitolojisinde Köpek. *Babur Research*. H. Behram (Çev.), 2 (2), 211-224.

Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş III- Türklerde Ev Kültürü*. Kültür Bak. Yay. Ankara.

Perri, A. R., Feuerborn, T. R., Frantz, L. A., Larson, G., Malhi, R. S., Meltzer, D. J., Witt, K. E. (2021). Dog domestication and the dual dispersal of people and dogs into the Americas. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(6), 1-8.

Rasonyi, L. (1993). *Tarihte Türklük*. Ankara.

Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Kabalıcı Yay.

Rudenko, S. İ. (1962). *Kul'tura Hunnov i Noinulinskie kurganı*. Moskva.

Salpagarov A., Kalahanova, Z. (2020). *Aspektı material'noy kul'turı Tyurskix naradov*, Moskva.

Schafer, E. H. (2020). *Semerka'dın Altın Şeftalileri*. S. Acar (Çev.) İstanbul.

Science, L., Ağacı, E., Bakırcı, Ç. M. (2014). *Köpeklerin En Yakın Kurt Atalarının Soyuna Tükendi!*. Evrim Ağacı. <https://evrimagaci.org/s/1964>. (Erişim Tarihi: 05. 07. 2024).

Süleymanov, O. (1975). *Az i Ya*. <http://amkob113.ru/azia/olc-2-97.html> (Erişim Tarihi: 15. 06. 2024).

Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*. TDK Yay. Ankara.

The Travels of Ibn Batuta (2004). Samuel Lee (Trs. and ed. Rev.). Dover Pub. Mineola, (XII). New York.

Tryjarski, E. (1979). The dog in the Turkic Area: An Ethnolinguistic Study. *Central Asiatic Journal*. Vol. 23, 3 (4), 297-319.

Yürekli, T. (2018). Memlukler Döneminde Kilabziler ve Av Köpekleri. *SDÜ Sos. Bil. Ens. Der.*, (20), 236-244.

Eski Türklerde Köpeğin Sosyo-Ekonomik Konumu

 SUITDER SÖĞ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ Sakarya University Journal of Humanities and Social Sciences	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>